

บทที่ ๗

การอ่านบทประพันธ์ประเภทฉันท

คำประพันธ์ประเภทฉันทมีลักษณะเด่นที่คำหนักเบาหรือครุลหุ คำที่ใช้แต่งจึงมีคำศัพท์อยู่มาก ผู้อ่านฉันทนั้นจะต้องมีความรู้เรื่องภาษาบาลีสันสกฤตด้วยจึงจะสามารถอ่านได้อย่างถูกต้อง ยิ่งกว่านั้นผู้อ่านยังต้องรู้จักสังเกตการออกเสียงคำศัพท์ในคำประพันธ์แต่ละประเภทด้วย เพราะคำคำเดียวกันแต่อาจออกเสียงแต่ละวรรคต่างกันได้ บทประพันธ์ที่แต่งด้วยฉันทมักเป็นวรรณคดีที่ประณีต กวีมักเป็นนักปราชญ์หรือเจ้านาย ปัจจุบันมีผู้แต่งไม่มาก ส่วนมากพบคำประพันธ์ประเภทนี้ในบทเห็ดพระเกียรติหรือบทอาศิรวาท

จังหวะการอ่านฉันท

การอ่านฉันทมีจังหวะหนักเบาอยู่ที่คำครุ (คำหนัก) และคำลหุ (คำเบา) แต่ที่ต้องอ่านเน้นเสียงกว่าปกติคือ คำที่รับสัมผัสกัน ถ้าเป็นสัมผัสนอกต้องทอดเสียงให้มีจังหวะยาวกว่าปกติ

จังหวะหลัก – คำท้ายวรรคและคำท้ายบท

จังหวะเสริม – จังหวะภายในวรรค โดยจะอยู่หลังคำครุหรือก่อนคำลหุ

หมายเหตุ จังหวะดังกล่าวอาจปรับเปลี่ยนตามลักษณะเสียง สัมผัส และความหมายของคำ

วิชขุมมालาฉันท ๘

วิชขุมมालาฉันท หมายถึง ฉันทที่มีสำเนียงยาวดูจสายฟ้า หรือมีรัศมียาว เพราะใช้คำครุล้วนจึงไม่ต้องกังวลเรื่องคำลหุ เมื่อพิจารณาจำนวนคำจะเห็นว่า แต่ละวรรคเท่ากับภาพยสุรางคนางค์ ดังนั้น จึงแบ่งจังหวะแต่ละวรรคเป็น ๒ / ๒

ตัวอย่าง

แรมทาง / กลางเดือน //	ห่างเพื่อน / หาผู้ //
นึกใด / นึกดู //	เห็นใคร / ไปมี //
หลายวัน / ถิ่นสว่าง //	เมืองหลวง / ธานี //
นาม / เวลาดี //	ดุ่มเตา / เข้าไป //

(สามัคคีเภทคำฉันท, ชิต บุรทัต)

มาณวกฉันท์ ๘

มาณวกฉันท์ หมายถึง ฉันท์ที่มีลีลาเสียงอันงดงามประดุจมาณพหนุ่ม ในแต่ละวรรคมีลหุอยู่กลางวรรค แม้จะมีจำนวนวรรคเท่ากับวิชชุมาลาฉันท์ แต่การเว้นจังหวะต่างกัน

มาณวกฉันท์ แบ่งจังหวะแต่ละวรรคเป็น ๑ / ๓

ตัวอย่าง

จง / จรเที่ยว // เที่ยว / บทไป //

พง / พนไพร // ไส / ละสำเนา //

ดั้น / บทเดิน // เพลิน / จิตเรา //

แบ่ง / ทูขเบา // เซา / วนไว //

(นิทานเวตาล, น.ม.ส.)

อินทรวีเชียรฉันท์ ๑๑

อินทรวีเชียรฉันท์ หมายถึง ฉันท์ที่มีลีลารุ่งเรืองงดงามดุจสายฟ้าอาวูทแห่งพระอินทร์ ฉันท์ประเภทนี้ถือว่าไพเราะมากรองลงมาจากวสันตติลกฉันท์ กวีนิยมนำมาใช้แต่งบทพรรณนาความงาม ความรัก คร่ำครวญ บทสวดและบทพากย์โขน จำนวนคำและสัมผัสคล้ายกับกาพย์ยานี ๑๑ เพราะพัฒนามาจากกาพย์ดังกล่าว การแบ่งจังหวะจึงเหมือนกาพย์ยานี

อินทรวีเชียรฉันท์ แบ่งจังหวะแต่ละบาทเป็น ๒ / ๓ และ ๓ / ๓

ตัวอย่าง

สายัณห์ / ตะวันยาม // ขณะข้าม / ทิฆัมพร //

เข้าภาค / นภาตอน // ทิศะตก / ก็รำไร //

รอนรอน / และอ่อนแสง // นภาแดง / สีแปลงไป //

เป็นคราม / อร่ามใส // สุภะสด / พิสุทธิ์สี //

(ณ หาดทรายชายทะเลแห่งหนึ่ง, ชิต บุรทัต)

วสันตติลกฉันท์ ๑๔

วสันตติลกฉันท์ หมายถึง ฉันท์ที่มีลีลาغامวิจิตรดูจรรอยแต่มีที่กลีบเมฆในฤดูกิมหันต์ ฉันท์ประเภทนี้มีลีลาสละสลวยนับว่าไพเราะที่สุด กวีจึงนำมาแต่งในบทเศรำโศกหรือการพรรณนาความงามหรือชมธรรมชาติ ชวนให้ผู้ฟังซาบซึ้งใจ

วสันตดิถีกฉันทน์ แบ่งจังหวะแต่ละบาทเป็น ๒ / ๒ / ๔ และ ๓ / ๓

ตัวอย่าง

อ้าเพศ / ก็เพศ / นุชอนงค์ // อรองค์ / ก็บอบบาง //

ควรแต่ / ผดุง / ศิริสอาง // ศุภลักษณ์ / ประโลมใจ //

ยามเข็ญ / ก็เข็ญ / ศิริระอวย // พลช่วย / ผจญภัย //

ไอ้ควร / จะเอื้อน / พจนไซ // คุณเลิศ / มโหฬาร //

(ฉันทยอเกียรติชาวนครราชสีมา, พระยาอุปกิตศิลปสาร)

ทำนองการอ่านฉันทน์

ทำนองฉันทน์เป็นทำนองธรรมดา ไม่แตกต่างกันมากนักและมักไม่มีเสียงสูงต่ำ เสียงสูงต่ำนั้นขึ้นอยู่กับเสียงของคำ การอ่านฉันทน์จะทอดเสียงคำท้ายของวรรคให้ยาวขึ้นนิดหนึ่ง และพยายามไม่อ่านลงน้ำหนักที่คำลหุ (คำเบา) ความไพเราะจะอยู่ที่จังหวะกระชั้นช่วงคำลหุนี้เองหรือ จะอ่านทอดเสียงแบบกาพย์ก็ได้แต่จะทำให้ความไพเราะช่วงคำลหุลดน้อยลง

บทประพันธ์สำหรับฝึกอ่านเป็นทำนอง

มาถวักฉันทน์ ๘

“จงจรเที่ยว	เที่ยวบทไป
พงพนไพร	ไศลดำเนิน
ดุ่มบทด่วน	ชวนจิตเพลิน
โตปมิเกิน	เชิญบทจร”

(นิทานเวตาล, น.ม.ส.)

วิชขุมมาลาฉันทน์ ๘

“แรมทางกลางเถื่อน	ห่างเพื่อนหาผู้
นึกได้นึกดู	เห็นใครไปมี
หลายวันถันสว่าง	เมืองหลวงธานี
นามเวสาลี	ดุ่มเตาเข้าไป”

(สามัคคีเภทคำฉันทน์, ชิต บุรทัต)

อินทรวีเชียรฉันท์ ๑๑

“ชมทวยทิวาชาติ	ก็ลีลาตประอรเอียง
แมกไม้จำเรียงเสียง	เสนาะโสดสนั่นไพเราะ
แซ่ซ้องผสวนสน-	ทนต์พทจับใจ
เพียงพาทยพิณไพ-	เราะประโลมฤดีดี
หลายเผ่าพณาเกียรติ์	พิศเพี้ยนผสวนสี
เคลียคู่ประจำมี	มนะวีร์มย์ลาน
แม่นกก็ปกไป-	ดกป้อนผลอาหาร
ปีกป้องประคองปาน	จะประเล้าประโลมเป็น”

(อิสรราชคำฉันท์, พระยาศรีสุนทรโวหาร(ผัน สาลักษณ์))

วสันตติลลฉันท์ ๑๔

“อำพนพระมณทิตพระราช	สุนิวาสน์วโรพาร
อัพภันตรไพจิตรและพา	หิรภาคก็พึงชม
เล่ห์เลื่อนชะลอดุสิตฐา	นมหาพิมานรมย์
มารังสฤษฏ์พิศนิยม	ผิจะเทียบก็เทียบทัน
สามยอดดลอดระยระยับ	วะวะวับสลับพรรณ
ช่อฟ้าตระการกลจะหยัน	จะเยาะยั่วที่ข้มพร
บราลีพิลาศศุภจรรยา	นภศูลประภัสสร
หางหงส์ผจงพิจิตรงอน	ดุจกวักนภาลัย
รอบด้านตระหง่านจตุรมุข	พิศสุกอร่ามใส
กาญจน์แกมมณีแกนกไฟ	หุริย์พรั่งพะแพรวพราย
บานัญญพระบัญญัติสลัก	ฉลุลักษณะเผลาฉาย
เพดานก็ดารกะประกาย	ระกะดาษประดิษฐ์ดี
เพ่งภาพดลอดตะละผนัง	กิมล้งเมลิองศรี
มองเห็นลิเด่นประดุมิ	ชีวแม่ณกมลครอง”

(สามัคคีเภทคำฉันท์, ชิต บุรทัต)

อินทวสันตติลภจันทร์

“ราตรีก็แมนมี
 ไปผิตกะคนๆ
ราตรีกลีกลพิโรธ
 มีดต้อกระพือพิรุณพรม
 ราตรีดีทีสุข
 ฟ้างามอร่ามแล
โสมส่องสนองชุณนบัณฑิ
 ย่ำยืมณริมพิภพ, ราว
 พิณฟ้าณราตรี
 ส่งเสียงประสานเสา-
กลินหล้านภาจรจะปรน
 เรณูตำรุกรสณพวง
 น้ำค้างพระพร่างโปรย
 สุ่มทุมช่อ่มใส
 ตึกดินณพื้นอุทยทิศ
ดาวเดือนก็เลื่อนรชนิหาย
 คำคืนระรื่นรัก
 ราตรีฉะนี้แดน
จริงหรือจะรักรมยสุข
 โลกียสุขสุขเสมือน
ขณะดีและร้ายปน
 คุณโทษประโยชน์ถม
 เหตุโหดกระหิมลม
 และฤเราจะแยแส?
 นिरทุกข์ประเทืองแด
 ระกะดอกกุดันหาว
 ศุภลักษณ์ล้ำยงคราว
 ทิพลาภบำเรอเรา
 ชรณีสุนอกเนา
 วสภาพพะนอสรวง
 สวคนชบำบวง
 พนพุ่มผกาไพโร
 ชลโชยชะดอกใบ
 ชีพสดเสมือนหมาย
 สุริย์ฤทธิแพรงพราย
 ระพีจ้ำทิวาแทน
 สุขจักประจักษ์แสน
 มธุรสธารงเรือน
 นिरทุกข์ระทมเยือน
 สุขโลกอุดรหรือ?”
(ราตรี, เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี)

บทประพันธ์ที่มีคำประพันธ์ประเภทฉันท

บทประพันธ์ที่สามารถค้นคว้าเพิ่มเติม เพื่อนำฉันทมาฝึกอ่านเป็นทำนอง มีดังนี้

๑. คำฉันท ในตอนที่เป็นบทร้อง เช่น

- เสือโคคำฉันท สมุทโฆษคำฉันท ของพระมหाराชครู สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
- อนิรุทธคำฉันท ของศรีปราชญ์
- อิเหนาคำฉันท ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
- กฤษณาสนน้องคำฉันท, ตำราฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤติ, ฉันทพาสีสนน้อง พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
- มัทนพาธา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
- พระนลคำฉันท, ฉันทดุขฎิสังเวยสมโภชพระมหาเศวตฉัตร พระนิพนธ์พระราชวรศาสตร์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
- อิลราชคำฉันท ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์)
- ฉันทยอเกียรติชาวนครราชสีมา ของพระยาอุปกิตศิลปสาร
- สามัคคีเภทคำฉันท, ฉันทสมโภชพระมหาเศวตฉัตร ของชิต บุรทัต
- คำฉันทดุขฎิสังเวยพระศรีนรารัฐราชกิริณี พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
- มหาชาติคำฉันท ของฉันท ขำวิไล

๒. คำหลวง ในตอนที่เป็นฉันท เช่น

- มหาชาติคำหลวง สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
- พระนลคำหลวง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

กิจกรรมทำยบท

๑. ฝึกแบ่งจังหวะคำประพันธ์ประเภทฉันท์ โดยเขียนเครื่องหมายแทนจังหวะ / (จังหวะเสริม) และ // (จังหวะหลัก) ตามตัวอย่างในบทแรก

ก. อินทวิเชียรฉันท์ ๑๑

ฟังมา / ระบายียด //	สุประพตติ / สงวนพรรค //
รื้อริ๕ / (๕)ยาอัน //	อุปเจท / (ท)ไมตรี //
ตั้งนั้น ณ หมูโต	ฉิบไร้สมัครมี
พร้อมเพียงนิพัทธ์นี้	รวิวาพระแวงกัน
หวังเทอญมิต้องสง	สยคงประสบพลัน
ซึ่งสุขเกษมสันต์	หิตะกอบทวิการ
ใครเล่าจะสามารถ	มนอาจรระรานหาญ
หักล้างบแผลกลาญ	ก็เพราะพร้อมเพราะเพรียงกัน
ป่วยกล่าวอะไรฝูง	นรสูงประเสริฐครัน
ฤาสรรพสัตว์อัน	เฉพาจะมีชีวีครอง
แม้มากฝึกังไม้	ผิวใครจะใคร่ลอง
มัดกำกระนั้นป้อง	พลหักก็เต็มทน
เหล่าไหนผิไมตรี	สละลี ณ หมูตน
กิจใดจะขวยขวน	บมิพร้อมมิเพรียงกัน
อย่าปรารถนาหวัง	สุขทั้งเจริญอัน
มวลมาอุปติบรร	ลูไฉนบได้มี
ปวงทุกข์พิบัติสรร	พภัยันตรายกลี
แม้ปราศนิยมปรี	ติประสงค์ก็คงสม
	(สามัคคีเภทคำฉันท์, ชิต บุรทัต)

ข. วสันตติลฉันท์ ๑๔

เรื่องเรื่องพระมนทิตพิจิตร	กลพิศพิมานบน
ก่องแก้วและกายจุนระคน	รุจิเรขอลงกรณ์
ข้อฟ้าก็เพื่อยกลจะฟัด	ดลฟากทิมัมพร
บราลีพิไลพิศบวร	นภศูลสล้างลอย

(อิเลราชคำฉันท์, พระยาศรีสุนทรโวหาร (มัน สาลักษณ์))

ค. มาถวักฉันท์ ๘

จงจรเที่ยว	เที่ยววทไป
ตั้งจิตใน	ไพรรพนพง
ดูทีนกร	จรจิริยง
แสนสุขทรง	ทุกขปมี
	(นิทานเวตาล, น.ม.ส.)

ง. วิชชุมมาลาฉันท์ ๘

ผูกไมตรีจิต	เชิงชิตชอบเชื่อง
กับหมู่ชาวเมือง	ฉันท์อัชฌาสัย
เล่าเรื่องเคืองขุน	ว่าวุ่นวายใจ
จำเป็นมาใน	ตัวต่างแดนตน
	(สามัคคีเภทคำฉันท์, ชิต บุรทัต)

๒. ฝึกอ่านคำประพันธ์ประเภทฉันท์เป็นทำนอง โดยใช้คำประพันธ์จากข้อ ๑.